

Boris Golec, **Valvasorji: med vzponom, Slavo in zatonom**. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, 514 strani.

Dobrih pet let je že preteklo, odkar sem bil naprošen za recenzijo najnovejše stvaritve cenjenega zgodovinarja Borisa Golca, več kot desetletje nastajajoče izvirne znanstvene monografije o plemiški rodbini Valvasor. Prošnjo sem takrat z veseljem sprejel, in to iz dveh razlogov. Že odkar sem kolikor toliko resno zaplaval v deroče zgodovinarske vode, rad prebiram njegove, v takšni ali drugačni obliki izdane raziskovalne izsledke. Piše izjemno kvalitetno, berljivo, zanimivo, njegove v tekste pogosto zelo posrečeno umeščene razlage o tem, kako je prišel do določenih spoznanj, pa so me in me še vedno učijo veččin interpretacije različnih virov. Drugi razlog za pisanje recenzije sta vsekakor obravnavano časovno obdobje in tema. Izmed vseh zgodovinskih obdobj sem zadostno strokovno kompetenten le za obdobje zgodnjega novega veka, tematsko pa so mi najbližje zemljiška posest, plemstvo in po novem še zgodovina urbanih naselbin. Moje raziskovalne teme se tako do neke mere prekrivajo z Golčevimi, le da so rezultati tako kvalitativno kot kvantitativno precej skromnejši.

Na tem mestu bi lahko našteval razloge za tolikšen časovni zamik objave mnenja in se s tem morebiti poskušal posipati s pepelom. A nima smisla. Čas neusmiljeno teče, monografi ja pa zaradi obravnavanja že davno preteklih dogodkov in vsebinske kvalitete ter verodostojne interpretacije virov tako ali tako nikoli ne bo zastarala. Kvečjemu je vnovično prebiranje izdane monografije v primerjavi s tipkopisom izpred petih let omogočilo še bolj poglobljeni vpogled v vse, kar dejansko ponuja. Njena oblikovna postavitev, dodane slikovne priloge, rodoslovna debela, zemljevidi in, seveda, vsebina tvorijo celoto in šele skupek vseh da bralcu popolno bralno izkušnjo. Moje zdajšnje mnenje o monografiji ji je sicer skladno s spisano recenzijo. Drugačno niti ne more biti. Avtorju in njegovemu delu sem namreč že takrat, in to le na osnovi prebrane vsebine, zapel takšen hvalospev, da bi ga/me njegovo stopnjevanje naredilo neverodostojnega, pa čeprav je prebiranje izpopolnjenega, dokončnega izdelka bistveno prijetnejše in kvalitetnejše kot branje nedokončane različice.

Za naš prostor in slovensko zgodovino pisje vsekakor monumentalno delo z naslovom *Valvasorji : med vzponom, Slavo in zatonom* je izjemno podatkovno natančna rodoslovno-socialna študija plemiške rodbine od naselitve na Kranjskem nekje sredi 16. stoletja pa tja do smrti zadnje družinske članice leta 1839. Njen najznamenitejši predstavnik polihistor Janez Vajkard Valvasor zagotovo spada med

najpomembnejše osebnosti slovenske zgodovine, zato so kakršne koli raziskave in posledično dognanja v zvezi z njim ali njegovo rodbino vedno deležni precejšnjega zanimanja tako strokovne kot laične javnosti. V tovrstnih primerih je odgovornost raziskovalca velika, saj si napak skorajda ne more/sme privoščiti. In pri raziskovanju Valvasorjev se to lahko kaj hitro zgodi. Arhiv rodbine ali posameznih družinskih članov se ni ohranil, na razpolago so le fragmenti in kopica gradiva drugih provenienc, razkropljeni v številnih fondih in zbirkah domačih in tujih arhivov. Manko provenienčnega arhivskega gradiva tako zahteva natančno poznavanje in analizo ohranjenih virov, delovanje tedanjih institucij ter značilnosti obdobja in prostora, v katerem je rodbina živela, prav tako sta *condicio sine qua non* tudi znanje in uporaba različnih metod in tehnik raziskovalnega dela.

O Janezu Vajkardu in Valvasorjih je bilo v preteklosti prelitega že precej črnila, a se kljub temu nikoli ni dalo zares otresti občutka, da je ostalo še precej neznank za razrešiti, nedorečenosti za doreči in zmot za popraviti. Morda so ravno le-te prepričale Borisa Golca, da je kot prvi zavihal rokave in se po več kot stoletju premora začel sistematično ukvarjati z zgodovino rodbine. Njegova večletna raziskava je po eni strani potrdila določena spoznanja predhodnih raziskovalcev, po drugi strani mnoga ovrgla, v celoti gledano pa je pričujoče delo nadgradnja vseh dosedanjih dognanj, ki celovito poda podobo Valvasorjeve rodbine v genealoškem, socialnem, ekonomskem in duhovnem pogledu. Zajetih je namreč vseh 134, do sedaj znanih oseb, ki so prišle na svet s priimkom Valvasor ter njihovi zakonci. Torej, nič manj kot sedem generacij. Življenje in delo prvega med enakimi, Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693), sta (bila) predmet drugih temeljnih obravnav, zato je avtor naredil izjemo in se v glavnem omejil le na njegove gmotne razmere in potomstvo. Tokrat tako ni naš vodilni polihistor glavni protagonist, pač pa njegovi sorodniki.

514 strani obsegajoča monografi ja ni izrazito podrobno strukturirana. Osrednji del sestavlja šest poglavij, zaključni pa seznam virov in literature, povzetka v italijanskem in nemškem jeziku, nekaj osnovnih podatkov o avtorju ter prilo go v obliki rodoslovnih debel. Nobenega dvoma ni, da gre za klasično znanstveno delo, katerega osrednji del je vsebinsko zelo posrečeno zasnovan. Prvo poglavje namreč bralca postopoma in uravnoteženo uvaja, pripravlja na osrednji vsebinski del. Le-ta obsega drugo, tretje in četrto poglavje in je podatkovno zelo zgoščen ter predstavlja v vsebinskem smislu vrhunec knjige. Zadnji dve poglavji pa to vsebinsko zgoščenost postopoma sproščata in na koncu pripeljeta bralca v počutje, ki se bržkone še najbolj izraža v zadovoljnim spoznanju o osvojitvi želenih znanj o zgodovini rodbine.

V prvem poglavju avtor podrobno predstavi dosedanje stanje raziskanosti Valvasorjeve rodbine, raziskovalne izzive in probleme, ki so v največ ji meri posledica fragmentarnosti ohranjenega arhivskega gradiva ter na določenih vrstah virov prikaže, kakšne podatke je mogoče v njih najti. Drugi del poglavja obsega kratek oris Valvasorjevega rodu, ki sicer vključuje vse osebe, ki so prišle na svet s tem priimkom od polihistorjevega deda Hieronima Valvasorja dalje, prav tako njihove zakonske partnerje, ne pa potomce omoženih hčerk. Gre torej za zgodovino Valvasorjev po moški liniji. Tovrstni oris oziroma kratko sintezo zgodovine rodbine, spisano na osnovi v tej monografi ji prvič objavljenih izsledkov, bi lahko avtor

uvrstil tudi v sklepni del knjige kot povzetek v slovenskem jeziku. A tega ni storil in je s to potezo bralcu omogočil predhodno seznanitev s posplošeno zgodovino rodbine. Kar je koristno. V nasprotnem primeru bi se le-ta zaradi obilice imen in podatkov v nadaljnjem delu monografi je kaj hitro izgubil v njeni vsebini. Zadnji del poglavja kritično obravnava polihistorjevo obravnavo svojega rodu v Slavi vojvodine Kranjske. Slednja je namreč edini vir, ki dokazuje obstoj številnih zgodaj umrlih Valvasorjev, a je nanjo potrebno gledati s kritično distanco. Janez Vajkard je namreč razpolagal z omejenimi podatki, prav tako je bil njegov cilj prikazati rodbino v karseda lepi luči, zato je storil kaj nekaj zavestnih napak.

Drugo poglavje je namenjeno prvi veji kranjskih Valvasorjev oziroma polihistorjevemu dedu Hieronimu Valvasorju in njegovi družini, prav tako pa tudi izvoru in razvoju priimka Valvasor, rodbinskemu grbu ter pobaronjenju dela rodbine. Njen začetni vzpon ni bil tipičen oziroma podoben tistemu drugih italijanskih priseljencev, ki so v habsburških deželah kot trgovci obogateli ter si v eni ali dveh generacijah pridobili zemljiško posest in plemiške naslove. Služabnik Hieronim je imel namreč srečo, da je njegov dobrotnik Janez Krstnik Valvasor v njem videl možnega nadaljevalca priimka Valvasor in mu je kot dediščino zapustil dvorec Medija pod Trojanami. Sledila je ustvaritev družine, priznanje plemiškega naziva, tik pred smrtjo pa še sprejem v vrste kranjskih deželanov. Izvor priimka gre iskati v latinskem izrazu *vassus vassorum* oziroma njeni poznejši italijanski izpeljavi *valvassore*, ki označuje podanike pomembnega vazala. Priimek se je na Kranjskem v zgodnjem novem veku kar štirikrat rahlo preoblikoval: Vavasor – Vavisor – Valvisor – Valvasor. Razlogi za tovrstno spremembo zapisa priimka sicer ostajajo neznani, po avtorjevem mnenju pa so spodbude za to morebiti prišle iz graških jezuitskih krogov ali pa sta se Hieronimova sinova zanj odločila pod vplivom tamkajšnjega akademskega okolja in humanistične izobrazbe. Prevzem rodbinskega grba je prav tako zanimiv. Hieronim namreč po svojem dobrotniku Janezu Krstniku ni podedoval plemiškega naslova in deželanstva, je pa prevzel njegov grb, ki ga tvori v zgornjem delu orel z razprostrtimi krili, v spodnjem pa trije stolpi. Njegov pomen ni jasen, vsiljuje pa se sklep, da grb simbolizira izvor družine iz pokrajine Bergamo.

Tretje in četrto poglavje podrobno opisujeta člane druge in tretje rodbinske veje Valvasorjev. Ime sta dobili po Hieronimovih dveh sinovih, nadaljnjih nosilcih priimka, in njunem sorodstvenem razmerju do polihistorja Janeza Vajkarda. Prvo izmed obeh je avtor monografi je poimenoval Adamova ali starejša rodbinska veja Valvasorjev – rod polihistorjevega strica, drugo pa Jernejeva ali mlajša rodbinska veja Valvasorjev – rod polihistorjevega očeta. Obe začetni podpoglavji vsebujeta izčrpen zgodovinski prikaz življenj obeh nosilcev vej in njihovih družin, preostala pa osvetljujejo v istem podatkovno bogatem tempu življenja njunih sinov, družin ter potomcev. V 17. stoletju so Valvasorji dosegli največji vzpon tako v materialnem smislu kakor v javnem življenju in po pridobljenem družbenem ugledu. Precej bolj je šlo članom Jernejeve rodbinske veje, ki so opravljali pomembne službe v deželni upravi, bili močno vpeti v deželno politiko, njegov sin Janez Vajkard pa je ovekovečil rodbinsko ime v znanosti in v domoznanstvu. Dedni baronski naziv so

leta 1667 pridobili Jernejev sin Karel ter Adamova vdova in oba dediča, vsi ostali so obdržali le plemiški naziv viteza. Tudi polihistor, ki si je ob tihi podpori polbrata Karla in drugega sorodstva povsem samovoljno in neupravičeno prevzel baronski predikat in ga, sicer previdno, uporabljal tudi v javnosti. 18. stoletje rodbini ni bilo posebej naklonjeno. Valvasorji so začeli izgubljati družbeno veljavo in materialne dobrine, prav tako jim je začela pešati njihova reprodukcijska moč, saj so se moški člani v velikem številu odločali za duhovniški poklic. Obe veji sta v moški liniji izumrli znotraj nekaj mesecev leta 1761.

Peto poglavje z naslovom Valvasorji v prerezu časa in prostora predstavlja neke vrste povzetek v slovenskem jeziku, v katerem je zgodovina rodbine povzeta tematsko in ne kronološko. Avtor je njeno sintezo podal v obliki opisa rodbinskih posesti, poročne politike in sorodstvenih povezav, poklicev posameznih članov rodbine (duhovni, vojaški) in njihovih izobrazb, javnega oziroma političnega življenja in genealoških zanimivosti. Šesto poglavje z naslovom Leksikon Valvasorjev s kazalom je natančen biografsko-prozopografski leksikon vseh trenutno znanih oseb, ki so se rodile s tem priimkom in jih je mogoče z gotovostjo pripisati obravnavani kranjski plemiški rodbini. Pri vsakem posamezniku so v zelo strnjeni a pregledni obliki navedeni podatki o možeh ali ženah, imenih staršev in otrok, zemljiški posesti, funkcijah in akademskem naslovu. Kot že naslov pove, opravlja leksikon tudi funkcijo kazala, saj je pri vsaki osebi podano še poglavje, v kateri je obravnavana. Slednje torej velja le za osebe s priimkom Valvasor, medtem ko je kopico njihovih stanovskih in sorodstvenih kolegov ter drugih posameznikov iz novoveške kranjske zgodovine potrebno poiskati v nekaj sto straneh teksta. Pa najsi so v njem ali ne. Avtor je sicer v uvodnem delu prvega poglavja opozoril, da monografi ja nima osebnega kazala iz praktičnih razlogov, a bi različnim raziskovalcem vsekakor prišel prav, nenazadnje bi jim privarčeval precej časa.

Poglavje zase so tudi opombe. Le malo je tistih, ki bodo v celoti pregledali in prebrali vseh 1970, a menim, da se je avtor tega tudi zavedal. Z njimi je namreč utemeljil, podkrepil z viri ter metodološko razložil pot do številnih izsledkov, ki so v tej knjigi prvič objavljeni. Čeravno v znanstveno in strokovno neoporečnost avtorja v slovenskem zgodovinopisju nihče ne dvomi, ni dal s to potezo omenjenim izsledkom le potrebno verodostojnost, pač pa je mnoge še dodatno obrazložil.

Glede na to, koliko časa, truda in znanja je avtor vložil v pisanje več kot potrebne monografi je o kranjski plemiški rodbini Valvasor, je najmanj kar lahko zainteresirana javnost stori, da jo prebere. To ne bo pretežko, pa čeprav gre za obširno znanstveno delo. Avtorja namreč odlikuje neverjetna sposobnost pretvorbe suhoparnih in fragmentarno ohranjenih podatkov v tekoče, zanimivo in ponekod razburljivo branje, ki da bralcu marsikdaj občutek, da bere kakšen napet roman. Zgodovinar Boris Golec je s pričujočo knjigo umestil vlogo in status rodbine Valvasor na raven, ki ji v zgodovini Kranjske in tamkajšnjega plemstva pritiče in ni pokleknil pod težo zaslug polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja ter preko njega in njegovih del rodbino povzdignil v višave, ki jih v zgodovini nikoli ni dosegla.